אלעד זרט

לאה גולדברג: שירים מההגירה

הכל התחיל בדפדוף מקרי בספר תמונות ישן, שנמצא בספרייה הביתית של אחת המשוררות הגדולות בישראל. בין הדפים היא כתבה שמונה שירים, אך מעולם לא פירסמה אותם. כעת, 80 שנה אחרי שנכתבו בברלין, השירים האבודים של לאה גולדברג יוצאים לאור לראשונה

"הייתה לי פתאום הרגשה ששום דבר איננו הולך לאיבוד, שהכל חוזר באיזה צורה שהיא"

לאה גולדברג

ברלין, תחילת שנות השלושים של המאה שעברה. קצת לפני שהיטלר והנאצים עולים לשלטון. לאה גולדברג, צעירה בשנות העשרים המוקדמות לחייה, מוקסמת מהבירה הגרמנית שאליה עברה מליטא, מתפעמת מהתרבות העשירה, חולמת ציונות, יושבת בבתי הקפה באונטר דן־לינדן, מקום מושבם של תומאס מאן, ברטולט ברכט ואליזה לסקר שילר.

באחד הימים מתגלגל לידיה ספר אמנות שמותיר בה חותם עמוק: "נופים ומצבי רוח" (Landschaften und stimmungen) של אמן חיתוכי העץ הבלגי פרנץ מזרל. הרפרודוקציות בספר, המתארות אנשים ונופים, כובשות את דמיונה של המשוררת הצעירה. על דפי הספר היא נותנת דרור ליצירתה וכותבת שמונה שירים בהשראת התמונות.

ישראל, 2007. גדעון טיקוצקי, חוקר יצירות גולדברג, מגיע לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בגבעת־רם כדי לעיין בכתבי היד המועטים של המשוררת. הוא פוגש את רפאל ויזר, מנהל מחלקת כתבי היד של הספרייה, שמשתף אותו במידע מר־עיש: כבר תקופה ארוכה נמצא על שולחנו ספרו של מזרל, שבו נחבא אוצר – שירים מוקדמים של גולדברג, שאותם כתבה על דפיו. שירים שמעולם לא נחשפו.

טיקוצקי המופתע מתעניין איך הגיע הספר לידיו. ויזר מסביר כי במשך עשרות שנים שכן הספר בספרייתה של גולדברג בביתה בירושלים. לאחר מות אמה, צילה (שנפטרה ב־1981, 11 שנים אחרי לאה), הגיעו רוב הספרים לגבעת־רם, ושם עברו סינון. מאחר שספרו של מזרל כבר היה באוסף, הועבר העותק שנמצא אצל גולדברג ל"מחלקת הכפולים", והיה מיועד למכירה. בתחילת שנות התשעים, באחד המיונים, פתח ויזר את הספר, עלעל בין דפיו, ונדהם מהתגלית שנפרשה לפניו: שמונה שירים מוקדמים של אחת המשוררות העבריות הגדולות בעת החדשה.

ויזר לא ידע מה לעשות עם הספר, עם השירים הגנוזים שמעולם לא ראו אור. עד שטיקוצקי התייצב במשרדו. אולי תעשה עם זה משהו, מציע ויזר, תחשוף את השירים ואת הסיפור מאחוריהם. טיקוצקי מרים את הכפפה. כעת, אחרי עשרות שנים בחושך, מסירים שיריה הגנוזים של גולדברג הצעירה את האבק שהעלו על מדפי ספריות, בספר מיוחד במינו המשחזר את התגלית הנדירה. "שיר | עיר", בהוצאת "אבן חושן", בעזרתם של העורך עוזי אגסי ובנו עידו, משלב בין אמנותו של מזרל לבין שיריה של גולדברג, שנכתבו בהשראתו.

מי היה מאמין שספר של אמן בלגי מ־1929 יחשוף בפנינו עולם חדש של המשוררת אהובת הקהל. עולם השופך אור על שירתה ואישיותה, ומוסיף נדבך נוסף ומרתק למפעל חייה. "פתאום שומעים את הקול של הבחורה הצעירה היהודייה הזאת", אומר טיקוצקי בהתפעלות. "הצעירה שהגיעה לברלין וכל כך רצתה להיות חלק מהתרבות המערבית אך לשמור על הזהות הלאומית ועל השפה העברית שלה".

אני ברלינאית

"שַׁחַף לָבָן יָשַׁב / עַל אֶבֶן אֲפֹרָה שֶׁל פֶּסֶל וִילְהֶלְם, / שְׁנֵי יְלָדִים בִּבְלוֹאִים זָרְקוּ פֵּרוּרִים / וְאַוָּזִים שָׁטִים עַל פְּנֵי הַשְּׁפְּרֶה. / מַחֲרִישׁ דּוֹמֵם הַמּוּזֵיאוֹם, / שְׁעָרָיו לֹא נָעוּ. / הָיָה מְעֻרְפָּל הַבֹּקֶר / וְנוּגֶה כְּמַבָּטְךָ הָאַחֲרוֹן. / אֲנִי נִשְׁעַנְתִּי עַל גֶּדֶר הַגֶּשֶׁר / וָאַשְׁקִיף עַל שְׁטִיחַ הַמַּיִם, / וּמִשְּׁחוֹר הַנָּהָר / הִבִּיטוּ בִּי בְּיָגוֹן אֵין־סוֹף / פָּנָיו הַנִּפְלָאוֹת שֶׁל / סֶבַּסְטְיָאנוּס הַקָּדוֹשׁ"

"ברלין"

לא ניתן לתארך מתי בדיוק כתבה גולדברג את השירים הגנוזים, מאחר שלא ציינה בשוליהם את מועד ומקום הכתיבה. היא גם מעולם לא התייחסה לשירים הללו ביומניה, במכתביה או ברשימותיה השונות. השתיקה המקיפה את השירים הותירה חידה שקשה היה לפענח.

טיקוצקי חקר את השירים וניסה לשחזר את תהליך הכתיבה שלהם, על סמך עדויות סגנוניות וטקסטואליות. למשל, סגנון החריזה, הנושאים שהעסיקו את גולדברג באותה תקופה וכתב היד שלה (שהשתנה עם השנים והפך מעוגל יותר). מכל אלה הסיק טיקוצקי כי גולדברג כתבה את היצירות בשנות גרמניה שלה – שנות השלושים המוקדמות שבהן למדה לתארים מתקדמים. "אלה שנים מעצבות ביצירה שלה", הוא מסביר. "אמנם אלה שנים מעטות, אך חשיבותן להתפתחות הרוחנית שלה גדולה מאין כמותה. אפשר לקרוא להן התקופה המכוננת והמעצבת שלה".

> "פתאום שומעים את הקול של הבחורה הצעירה היהודייה הזאת, שהגיעה לברלין וכל כך רצתה להיות חלק מהתרבות המערבית, אך לשמור על הלאום ועל השפה העברית שלה"

התפעלה מהעיר, חששה מהתסיסה האנטישמית. לאה גולדברג בשנות ה־30 בברלין
צילום באדיבות ארכיון "גנזים"

> "אלו לא שיריה הראשונים. כבר כילדה כתבה שירים ברוסית. ביומנים שלה רואים איך היא עוברת מרוסית לעברית, אבל אפשר לומר שהשירים הגנוזים הם מראשוני השירים הבשלים שלה"

בִּפְרַבָּרִים, עַל יַד גָּדֵר רָעוּעַ,
הֵם עוֹד יוֹדְעִים לִבְכּוֹת וְלֶאֱהֹב,
הֵם עוֹד יוֹדְעִים לִשְׁכֹּחַ אֶת הָרְחוֹב –
אֶת אֲפֵלַת הַכְּרַךְ שֶׁפָּנָסִים כִּתְּרוּהָ
בְּזֵר הַיִּסּוּרִים, בְּזֵר קוֹצִים צָהֹב.

הֵם עוֹד יוֹדְעִים לִשְׁתֹּק וְלֹא לִרְאוֹת
אֶת אֵלֶּה בְּנֵי-בְּלִי-גַג וּבְלִי מַרְגּוֹעַ
הַנִּכְסָפִים אֶל צֵל אַרְבַּעַת הַקִּירוֹת
וְהַיּוֹצְאִים אֶל הָרְחוֹבוֹת לִגְוֹעַ.

כִּי יֵשׁ אֶחָד עוֹד שֶׁמּוֹצָא שֵׁנִי,
נוּגֶה יוֹתֵר מִקְּצֵה-הַכְּרַךְ בָּעֶרֶב.
וּבוֹ זִכְרוֹן הַצְּחוֹק הַקַּדְמוֹנִי
נִדְלָק כְּקֶרֶן אוֹר עַל חַד הַחֶרֶב.

בַּלַּיְלָה יָרַד הֶחָתוּל עַל בְּהוֹנוֹת רַגְלָיו
מִסֻּלָּם גָּבוֹהַּ וְנִפְתַּל כִּנְתִיב־הַר.
עַל הַחַלּוֹן הָיָה הַכְּרַךְ מְצֻלָּב
וְהַפָּנָס כְּמוֹ אִילָן שֶׁנֶּעֱקַר.

גּוּף הֶחָתוּל הָיָה מְאֹרָךְ
כְּגַעְגּוּעַ אֶל פַּחַד לֹא נוֹדָע,
אוּלַי הוּא יָצָא לִטְרֹף אֶת הַכְּרַךְ
הַנּוֹעֵץ בּוֹ עֵינֵי חֻלְדָּה.

הַסֻּלָּם הִקְשִׁיב לִפְסִיעוֹת הֶחָתוּל
וְנִדְמֶה הָיָה שֶׁמִּיָּד
יֵצֵא עוֹד אֶחָד מִן הַדֶּלֶת שֶׁמִּמּוּל
וְאַחֲרָיו יָבוֹאוּ עוֹד מֵאָה.

הַדְּמָמָה חִכְּתָה שֶׁהוּא יְיַלֵּל
כְּמוֹ רוּחַ סְתָוִי בָּעוֹלָם,
אַךְ הוּא רַק תָּקַע אֶת גּוּפוֹ הַלָּבָן בַּלֵּיל
וּמִפַּחַד חָרַד הַסֻּלָּם.

וְאִשָּׁה אַחַת זְקֵנָה עִם דֶּמַע יָבֵשׁ עַל פָּנִים,
בַּחֶדֶר שֶׁמִּתַּחַת לַגַּג,
הֵבִינָה פִּתְאֹם מִכְתָּב שֶׁנִּכְתַּב לִפְנֵי עֶשֶׂר שָׁנִים:
"בִּנֵךְ נֶהֱרַג".

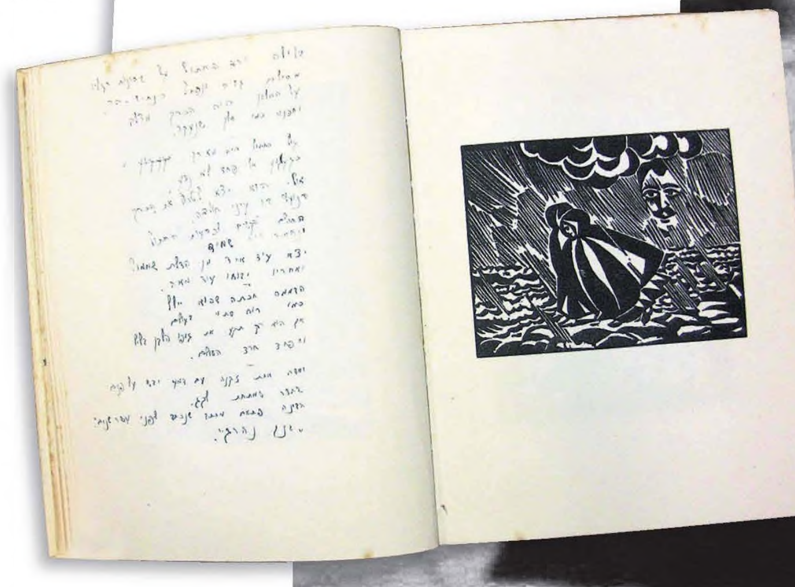

מה הוביל את גולדברג להתפעמות מיצירות מזרל? מה גרם לה לכתוב את השירים דווקא לצד הרפרודוקציות של האמן שהיה פופולרי מאוד בזמנו? התשובה לכך נעוצה כנראה בסיפור חייה של המשוררת העדינה, שיום הולדתה ה־100 צוין בשנה שעברה.

גולדברג נולדה ב־1911 בקניגסברג (היום קלינינגרד), עיר בשוליים המזרחיים של האימפריה הפרוסית, וגדלה בקובנה. כשהייתה בת שלוש, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, הוריה נדדו לפנים רוסיה. עם סיום המלחמה חזרה המשפחה לקובנה, שם אביה, אברהם, הואשם בקומוניזם ועבר עינויים. כתוצאה מכך סבל מפוסט טראומה, שהפכה למחלת נפש. מחלתו תלווה את לאה הצעירה כל חייה, גם בשירתה.

כשהמשפחה ירדה מנכסיה, האם צילה נאלצה לצאת לעבוד – דבר שנחשב אז לפחיתות כבוד – ולאה הקטנה נשלחה לבית ספר שבו לימדו בעברית. הציונות פרחה באותם ימים בקובנה, אבל לאה לא דיברה את השפה. היא הפכה מבודדת, אך בית הספר סלל את דרכה לחיק התרבות העברית. "בצד ההתלהבות מהציונות היא כל הזמן רוצה להיחלץ מקובנה", מסביר טיקוצקי. "בשנים הראשונות היא רוצה לצאת למוסקבה, אך זמן קצר אחר כך האופק התרבותי שבוהק עבורה הוא מערב אירופה".

שנתיים אחרי שסיימה את לימודיה בקובנה, קיבלה גולדברג מלגה מנדבן יהודי־אמריקאי וארזה מזוודות. היעד: ברלין. דף חדש נפתח בחייה. ביומניה, שהתפרסמו לפני שנים אחדות, ניכרת ההתרגשות מהפגישה הראשונה עם העיר הגדולה. גולדברג הנפעמת כתבה על כך ב־6 בדצמבר 1930: "אני בברלין – הנה כבר חודש ימים שאני בברלין. בזה נאמר כל כך הרבה, זאת אומרת אני יצאתי מקובנה, זאת אומרת אין כבר השעמום האפור. זאת אומרת אפשר כבר להאמין בחילוף החיים ואפשר לנשום בקלות. קלות – כמה שנים התפללתי אל מעט קלות, מעט שמחה פשוטה, לימים שאפשר יהיה לחייך בלי סיבה, והנה באו ימים כאלה. באו".

"בתקופה הזאת, להבנתי, היא כותבת את שירי מזרל", אומר טיקוצקי. "אלו לא שיריה הראשונים, מאחר שכבר כילדה קטנה וכנערה כתבה שירים ברוסית, סיפורים ברוסית. אחר כך, ביומנים שלה, רואים איך היא מתנתקת מהרוסית ועוברת לכתיבה בעברית, אבל אפשר לומר שהשירים הגנוזים שמצאנו הם מראשוני השירים הבשלים שלה".

השנים של גולדברג בברלין מרתקות, אך מלאות תהפוכות. היא כתבה את יומנה ברגשות מעורבים: התפעלות מהמעבר לברלין לצד חששות מהתסיסה האנטישמית. מכתבים ששלחה לחברתה הטובה ביותר, מינה לנדוי, משקפים את חוסר הוודאות ואת אי הביטחון שבגרמניה באותה תקופה: "עכשיו אסרו פה עיתונים אנגליים חשובים. גם עיתונים פרובינציאליים צרפתיים. יש חשש שבימים הקרובים יאסרו את Times, כי שם נדפסים דברים נוראיים נגד מדינה זו" (מתוך מכתב מה־13 באפריל 1933).

"לפי מה שאנחנו מבינים", אומר טיקוצקי, "גולדברג לא הייתה קרובה לחוגי הסופרים היהודים, שכבר היו בדעיכה מוחלטת. היא התקרבה לחוגי המהגרים הרוסים והייתה בנישה של הקהילה האקדמית בברלין. מצד אחד היא מרגישה את כל האירועים סביבה. היא כותבת גם על ליל שריפת הספרים. מצד שני, היא גם לא בלב המאפליה, ויש הפרדה בינה לבין מה שקורה בגרמניה.

"היא הולכת לסרטים של גרטה גרבו, היא חיה את ההוויה של העיר, רואה את השחקנית הגרמנייה־יהודייה, אליזבת ברגמן. היא חיה בתוך התסיסה הזאת. לכן, הספר של מזרל הוא מעין סוג של תיווך עבורה. הוא מעביר את החוויה של העיר הגדולה לתיעוד האמנותי, והיא מנסה לתרגם את זה למציאות".

אולם לצד ההתפעמות מברלין, מהתרבות ומהתסיסה האורבנית, גולדברג לא הרגישה שייכת. היא חשה את הניכור של העיר הגדולה, ואת הדואליות הזאת הציגה ברומן "מכתבים מנסיעה מדומה": "לפנים אהבתיך, ברלין. אהבתי את הטרזנות והקשטנות פה ברחובות אלה ואת קדרות־המבטים בוֶודינג, את זריחת חלונות הראווה של ק־ד־ו (בית כלבו נודע – א"ז) ואת ריח המליח באלכס (אלכסנדר פלאץ), את דמותך המגוּוָנָה והבלתי מובנת כנפשו של אדם קרוב. והנה לפני עיר זרה ומתנכרת".

באביב 1932 היא עברה מברלין להתמחות בבון במערב גרמניה. טיקוצקי מאמין כי השירים שרואים עתה אור לראשונה נכתבו שנה לפני המעבר – בשלב ההתפעמות מהעיר הגדולה. בשלב זה, אמנות חיתוכי העץ של מזרל חדרה אל לבה.

בראש של לאה

"בתוך העיר עצמה יש מקומות שנכנסת אני אליהם כאל תוך ספר פיתוחי העץ של מזרל, הלובן והשחור אינם מתמזגים, אינם הופכים לאפור – כל צבע נשאר ברור ומוגבל בתוך עצמו כציור גרפי טוב"

לאה גולדברג

אפשר להבין מדוע גולדברג העריכה את יצירותיו של מזרל. היא, יהודייה צעירה, נקלעה בין רגע לסערת העיר ולעליית הנאציזם. הוא, אמן שיצירתו הייתה מעין מדריך לחוויה עירונית. גולדברג מצאה בו ייצוג ממצה לרוח הזמן.

מזרל פיתח את הטכניקה של התחריט בעץ, שתוך זמן קצר הפכה להיות הסמל המסחרי שלו. "הוא הצליח מאוד בגרמניה ובפריז", אומר טיקוצקי, "והמשורר אברהם שלונסקי, שהכיר את אמנותו, כתב עליו: 'פריז האמיתית היא לא פריז שאנחנו רואים, אלא פריז שביצירות מזרל'. באותה הדרך שבה הדריך את שלונסקי, מזרל הדריך את גולדברג עם הגעתה לברלין. דרך אמנותו, הוא הציג לה את ברלין שמעבר לתסיסה האנטישמית".

מזרל אכן נחשב לאמן מצליח, שזכה להערכה רבה גם מצד האליטה וגם בקרב ההמונים. "הוא רתם את היצירות שלו נגד הקפיטליזם", מסביר טיקוצקי. "הוא השתתף בכתבי עת של הסוציאליסטים, והנאצים שרפו את הספרים שלו והחרימו את יצירותיו".

השילוב בין אמנית המילה לאמן התחריט מציג סיפור מצויר מורכב ומעניין. "מזרל עשוי להיחשב לאחד מאבות הרומן הגרפי, ותמיד סיפר סיפור דרך הציורים", מספר טיקוצקי. "הספר שבו מצאנו את שיריה הגנוזים של גולדברג הוא בעצם מבחר מיצירות מזרל. בספר שהגיע לידי גולדברג יש שילוב של נופי עיר ונופים פסטורליים כפריים. השילוב הזה מאוד קוסם לגולדברג. אני לא יודע אם בהשראתו, אבל ספר הביכורים שלה 'טבעות עשן', שיצא ב־1935 אך נכתב בשנות גרמניה שלה, יוצר את השילוב הזה: שירים מאוד אורבניים, על רקע ברלין, והווי כפרי בהשראת מזרח אירופה".

למה גולדברג גנזה את השירים?

"אנחנו לא יכולים לדעת בדיוק, אבל אולי יש כאן סיפור נסתר עם שלונסקי. בתקופה ההיא ששלונסקי כתב את ספר שיריו 'אבני בוהו', שנחשב לאבן דרך בשירה המודרניסטית העברית, הוא כתב על מזרל, ואפילו אמר שהוא רואה בו משורר. אולי בגלל שגולדברג כתבה את השירים בהשראת מזרל, היא נרתעה, הרגישה שהיא קרובה מדי לנוסח של שלונסקי. בכל זאת, היא לקחה שיר אחד מתוך 'שירי מזרל' ושיבצה אותו בספרה 'שיבולת ירוקת העין' שפירסמה ב־1939. הספר הזה היה יותר ארץ־ישראלי, יותר חלוצי. זה שיר שמשחק משחק כפול: הוא נכתב על הנוף האירופי של ילדותה, אבל עשוי להתאים גם לנוף של ארץ־ישראל".

ומה מציג לנו המפגש בין גולדברג למזרל?

"יש כאן שלושה מפגשים מעניינים. הראשון הוא של לאה גולדברג, אשת המילים, עם מי שנחשב כאמן הפלסטי הבולט של תקופתו, שייצג את התקופה בין מלחמות העולם, את האורבניזציה, הבלבול הפוליטי, התסיסה התרבותית המדהימה, בעיקר במערב אירופה. במפגש הזה הוא האמן של הזמן, הוא מצייר את הזמן, והיא מנסה לכתוב את הזמן.

"במפגש השני אנחנו זוכים להיכרות חדשה עם השירים של גולדברג, שכתיבתה מעט בוסרית. מאוד מעניין לראות מה היא רואה בציורים ואיך היא מפרשת את התמונות לסיפור משלה. ויש כאן גם פגישה עם מזרל עצמו, שהפופולריות שלו הייתה עצומה. הוא אחד האמנים הבודדים שהפכו את חיתוך העץ לאמנות להמונים. את הספר שגולדברג קיבלה הוא הדפיס על נייר זול ברבבות עותקים. הספרים האלו נתפסו כרומן גרפי".

למה היא בחרה רק שמונה חיתוכי עץ?

"נדמה לי שהיא רצתה לכתוב שיר לכל אחד מחיתוכי העץ, ולכן לארבעת הראשונים יש שיר משלהם, אך עם הזמן כנראה בחרה רק חלק. בספר שהוצאנו לא רצינו לתת את כל היצירות של מזרל, כי פחדנו שהקורא יאבד בהן את השירים של גולדברג. לכן נתנו רק את היצירות שהיא העמידה להן שירים. זה לא שאתה קונה את הספר של מזרל כמו שהוא, אבל הרפרודוקציות באיכות מצוינת וגם יש את השירים המקוריים, כפי שגולדברג כתבה בספר עצמו".

עיר, כפר

"בִּפְרַבָּרִים, עַל יַד גָּדֵר רָעוּעַ, / הֵם עוֹד יוֹדְעִים לִבְכּוֹת וְלֶאֱהֹב, / הֵם עוֹד יוֹדְעִים לִשְׁכֹּחַ אֶת הָרְחוֹב – / אֶת אֲפֵלַת הַכְּרַךְ שֶׁפָּנָסִים כִּתְּרוּהָ / בְּזֵר הַיִּסּוּרִים, בְּזֵר קוֹצִים צָהֹב. / הֵם עוֹד יוֹדְעִים לִשְׁתֹּק וְלֹא לִרְאוֹת / אֶת אֵלֶּה בְּנֵי-בְּלִי-גַג וּבְלִי מַרְגּוֹעַ / הַנִּכְסָפִים אֶל צֵל אַרְבַּעַת הַקִּירוֹת / וְהַיּוֹצְאִים אֶל הָרְחוֹבוֹת לִגְוֹעַ. / כִּי יֵשׁ אֶחָד עוֹד שֶׁמּוֹצָא שֵׁנִי, / נוּגֶה יוֹתֵר מִקְּצֵה-הַכְּרַךְ בָּעֶרֶב / וּבוֹ זִכְרוֹן הַצְּחוֹק הַקַּדְמוֹנִי / נִדְלָק כְּקֶרֶן אוֹר עַל חַד הַחֶרֶב.

שיר גנוז

ב"שירי מזרל" בוחרת גולדברג להציג את מערב אירופה של תקופתה. היא נצמדת לחיתוכי העץ של מזרל ומתארת באהבה את האדם שהרחיק מהעיר אל מרחבי הטבע העצומים והפתוחים. מהמרחב הסגור והמצומצם אל מרחב חסר גבולות. במובן מסוים, ניתן לקרוא בין השורות איך גולדברג מתחברת שוב לאדמה, למה שאבד עם המהפכה העירונית.

לדברי טיקוצקי, "גולדברג לא הסתפקה בתיאור חיתוכי העץ. היא טווה סביבם עלילה שלמה, וייחסה רגשות לתמונה הקפואה. כך, למשל, כשהיא כותבת על תמונה שבה החתול יורד במדרגות, היא בונה עלילה משנית שבה דמויות נוספות והתרחשות שכלל אינן מופיעות בחיתוך העץ". בבית האחרון של השיר כתבה: "ואישה אחת זקנה עם דמע יבש על הפנים, / בחדר שמתחת לגג, / הבינה פתאום מכתב שנכתב לפני עשר שנים: / בנך נהרג". בכך, גולדברג חורגת מהתמונה ומציירת ציור נוסף על זה הקיים.

"במובן מסוים", אומר טיקוצקי, "גולדברג היא אמנית פלסטית מתוסכלת. כשהייתה נערה איתרו אצלה כישרון לציור, והיא למדה ציור בשיעורים פרטיים. לפי דבריה, בגיל 15 היא עמדה בצומת דרכים: השתלמות מקצועית ולימודים גבוהים בבית ספר לאמנות יפה, או להיות משוררת. אבל הבחירה לא הייתה ממש בידיה. בגלל המצב הכספי של משפחתה, ברור לה שהיא חייבת להמשיך בלימודים הרגילים שלה, למצוא עבודה שגרתית, ורעיון הציור נגנז. היא תחזור אליו רק בעשור האחרון לחייה.

"העובדה הזו מעניקה משמעות לאופן שבו ראתה גולדברג את הספר של מזרל והתמונות שבו: אולי היא רצתה לצייר את הציורים האלו ולא יכלה, אז היא השתמשה במילים ולקחה את זה לעולם שלה. מעניינת מאוד הדרך שבה היא מפרשת לעצמה את הציורים, מעניינות הבחירות האמנותיות שלה. כשאתה רואה את חומר הגלם, כלומר הציור, ואת התהליך, זו הזדמנות נדירה להציץ לתוך המעבדה הפואטית של גולדברג. אתה רואה איך היא חשבה".

לאחר שחקר את השירים והבין את ייחודם – ניסיונה של גולדברג לעבר יצירת אמנות פלסטית במילים – פגש טיקוצקי את המו"ל עוזי אגסי, מייסד הוצאת "אבן חושן" ומנהלה, ביריד הספרים בירושלים. אז נולד הרעיון להוציא את הספר. "בהתחלה, כשטיקוצקי סיפר לי על שמונת השירים הגנוזים של גולדברג", מסביר אגסי, "חשבתי להדפיס אותם אך ורק בדפוס בֶּלֶט – שיטת הדפוס הידנית והאיכותית – במהדורה מצומצמת בת 100 דפסים. תוך כדי התהליך, ראיתי את הספר הרגיל שיוכל להימכר לכל אוהב שירה.

"למעשה אנחנו מוציאים לאור שני ספרים: אחד בן 100 עותקים בדפוס בֶּלֶט, והשני כולל את צילומי כתב היד של גולדברג וצילומי חיתוכי העץ של מזרל. מה שמרגש אותי בתהליך זה שהבן שלי עידו התלהב והתרגש מאוד, ונרתם למשימה המפרכת של דפוס הבֶּלֶט. זו סגירת מעגל בשבילי".

באיזה מובן?

"סבי, שלמד את המקצוע בעיר העתיקה בירושלים ב־1910, הדפיס את שירי לאה גולדברג בעודה בחיים. עכשיו הבן שלי ממשיך ומדפיס את לאה גולדברג. אין דבר מרגש מזה". ●

elad-z@yedioth.co.il

> אגסי: "סבי, שלמד את מקצוע הדפוס בעיר העתיקה בירושלים ב־1910, הדפיס את שירי לאה גולדברג בעודה בחיים. עכשיו הבן שלי ממשיך ומדפיס את לאה גולדברג. אין דבר מרגש מזה"

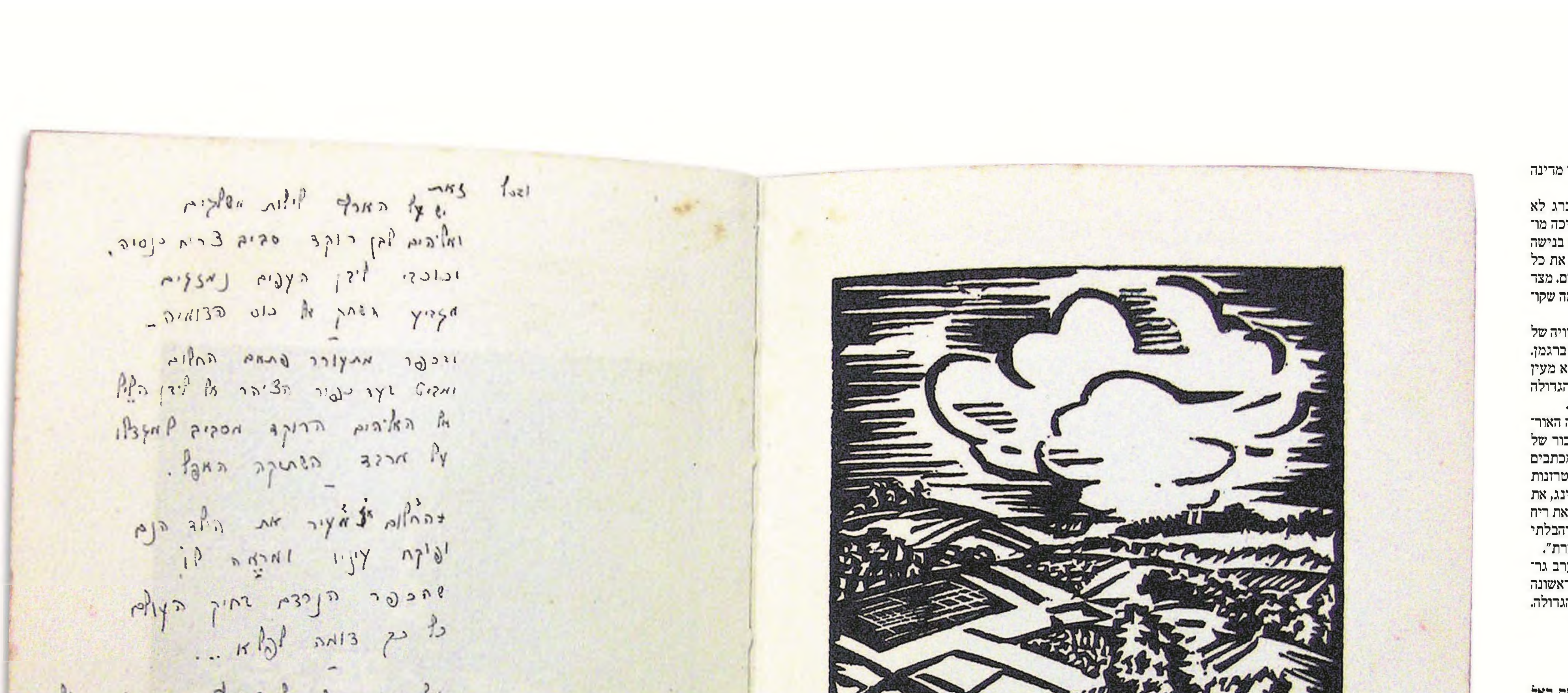

ובכל זאת
יש על הארץ לילות משלגים
ואלהים לבן רוקד סביב צריח כנסיה,
וכוכבי לבן העפים נמזגים
מגביע השחק אל כוס הדומיה –

ובכפר מתעורר פתאום החלום
ומביט בעד כפור הצהר אל לבן הליל
אל האלהים הרוקד מסביב למגדלו
על מרבד השתיקה האפל.

אז מעיר החלום את הילד הנם
ופוקח עיניו ומראה לו
שהכפר הנרדם בחיק העולם
כל כך דומה לפלא...

על כן יש על הארץ זכרונות משלגים מאד
ואלהים לבן רוקד סביב צריח הנשמה
וצהר הלב הסגור מחכה לחלום ולאות
ואוהב לפרקים את מרחב הדממה.

וּבְכָל זֹאת
יֵשׁ עַל הָאָרֶץ לֵילוֹת מֻשְׁלָגִים
וֵאלֹהִים לָבָן רוֹקֵד סְבִיב צְרִיחַ כְּנֵסִיָּה.
וְכוֹכְבֵי לָבָן הָעָפִים נִמְזָגִים
מִגְּבִיעַ הַשַּׁחַק אֶל כּוֹס הַדּוּמִיָּה –

וּבַכְּפָר מִתְעוֹרֵר פִּתְאֹם הַחֲלוֹם
וּמַבִּיט בְּעַד כְּפוֹר הַצֹּהַר אֶל לְבַן הַלֵּיל,
אֶל הָאֱלֹהִים הָרוֹקֵד מִסָּבִיב לְמִגְדָּלוֹ
עַל מַרְבַד הַשְּׁתִיקָה הָאָפֵל.

אָז מֵעִיר הַחֲלוֹם אֶת הַיֶּלֶד הַנָּם
וּפוֹקֵחַ עֵינָיו וּמַרְאֶה לוֹ,
שֶׁהַכְּפָר הַנִּרְדָּם בְּחֵיק הָעוֹלָם
כָּל כָּךְ דּוֹמֶה לְפֶלֶא...

עַל כֵּן יֵשׁ עַל הָאָרֶץ זִכְרוֹנוֹת מֻשְׁלָגִים מְאֹד
וֵאלֹהִים לָבָן רוֹקֵד סְבִיב צְרִיחַ הַנְּשָׁמָה.
וְצֹהַר הַלֵּב הַסָּגוּר מְחַכֶּה לַחֲלוֹם וְלָאוֹת
וְאוֹהֵב לְפָרְקִים אֶת מֶרְחַב הַדְּמָמָה.

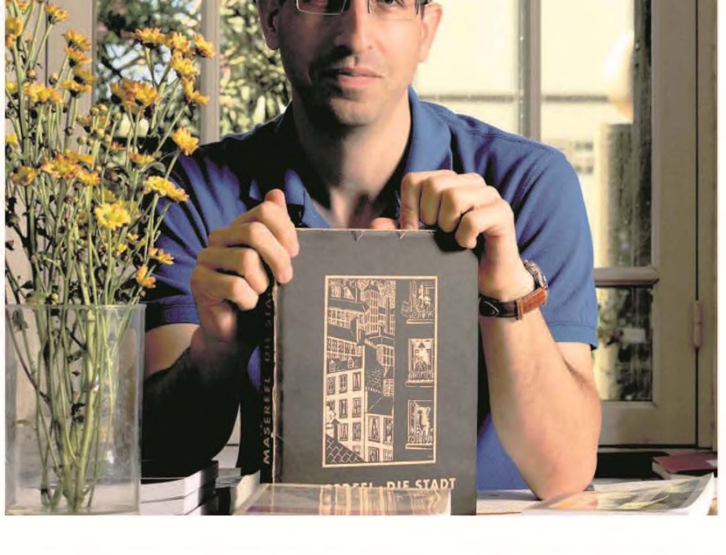

צילומים: יובל חן

> טיקוצקי: "גולדברג לא מסתפקת בתיאור התמונות. היא טווה סביבן עלילה שלמה, ומייחסת רגשות לתמונה הקפואה. כשהיא כותבת על החתול שיורד במדרגות, היא בונה עלילה משנית עם דמויות נוספות"